

INTERACTION MODEL OF THE CONDITIONS FOR VIOLENT ACTS IN THE FAMILY

Danuta RODE

Department of Clinical and Forensic Psychology, University of Silesia, Katowice, Poland

Abstract

The aim of the research conducted by the author was to determine what factors may condition the use of violence in the family by an offender and, of these, which have a significant influence on the occurrence of violent acts and which are of no significance in this respect. It was expected that certain characteristics of personality and temperament, such as aggressiveness, hostility, emotional reactivity and sense of control, would influence the behaviour of violent offenders and also that personality characteristics would interact to exert an influence on the situation and how it is perceived as well as on the coping strategies. The research embraced 325 men sentenced on the basis of article 207 § 1, 2 for family abuse. On the basis of the literature it was decided to examine the following personality characteristics of perpetrators of violence: sense of control, self-acceptance, aggressiveness, hostility, intelligence quotient and, as characteristics of temperament, emotional reactivity and activity. The study used the following research techniques: Wechsler's Adult Intelligence Scale (WAIS-R), the Self-Acceptance Scale by E. M. Berger, the "Delta" Locus of Control Questionnaire by R. Ł. Drwal, the Buss-Durkee Aggression Scale (SABD), the Formal Characteristics of Behaviour – Temperament Questionnaire (FCZ-KT) by B. Zawadzki and J. Strelau, the version of the Ways of Coping Questionnaire (WCQ) by R. S. Lazarus and S. Folkman, the Assessment of the Situation Questionnaire (KOS) by K. Wrześniewski, A. Jakubowska-Winecka and D. Włodarczyk, as well as a categorised interview and a Legal Files Guidebook. The results obtained concerning the mechanism of the conditions for physical violence in family relations prove that personality variables, such as aggressiveness, external locus of control, hostility and perception of a difficult situation as one of harm or loss have the strongest direct causative effect. The variables of aggressiveness, low intelligence quotient and the inability to use and apply coping strategies – including drawing on the support of others – have a total causative effect for the variable of psychological violence. The variables of temperament (reactivity and activity) were found to have no influence on the conditions for violence, while emotional reactivity influences the ways offenders cope with difficult situations.

Key words

Violence; Mechanism of violence; Personality characteristics; Characteristics of temperament.

Received 7 June 2010; accepted 19 October 2010

1. Problem and aim of research

The aim of the paper is to produce an analysis of the psychological conditions for violence in the family. Both the literature and the previous research in the field concentrate largely on the victims of domestic violence, while the violence itself is described and analysed from the victim's perspective. In the present

work an attempt is made to explain the reasons for the occurrence of violence from the perspective of its perpetrators. Before moving to the present research let us retrace the theoretical and practical foundations of a variety of research trends and theoretical models referring to the conditions for violence in the family.

The search for an answer to the question of why people use violence has not involved the creation of

a single, coherent theoretical model but has instead resulted in a variety of approaches each of which concentrates on different mechanisms responsible for violence. The usefulness of the various models explaining the causes of violence in the family emerges once they are drawn together. Only then do they give an idea of the plurality of variables connected with this phenomenon, which include biological, sociological, psychological and integrative theoretical models.

The basic assumption common to biological approaches locates the sources of aggressive behaviour more in people's biological nature than in their psychological functioning. The explanations for violence are sought in genetic [13, 53], neuro-chemical [12, 44] or hormonal [40, 70] concepts. The authors of the sociological models seek the reasons for violence in the family in the intra- and extra-family environments and in the value systems of societies [1, 16, 19, 22, 24, 36, 41, 43, 48, 61]. This approach finds room both for temporary environmental influences as well as those occurring during ontogenesis that form complex social behaviours including intra-psychic regulators. The above factors also define the scope and character of aggressive behaviour. At the social level the factors conducive to the use of violence in the family are, for example, a patriarchal value system, the acceptance of interpersonal aggression and unfavourable economic conditions. At the level of the family system the factors may include the unrealistic expectations of partners towards each other and of parents towards children, as well as weak communication skills. However, rather than attempting to explain violence in the family in terms of social stress, the proponents of the sociological approach favour the analysis of transactions between abusers and victims in the family and in society.

The possible causes of violence in the family have also been sought in the individual characteristics of offenders. In the intra-individual approach, for example, the role of personality and psychopathological factors is emphasised. Several characteristics of personality and temperament have been proposed to explain individual differences in the use of violence. These are self-acceptance, aggressiveness, reactivity, activity and self-control. Self-acceptance may be understood as the degree of disharmony between the real and ideal selves. It is generally acknowledged that a special regulative role is played by the organisation of information gathered around an image and concept of the self [49] in the cognitive system of an individual. The particularity of the relationship between the real self and the ideal self is a source of unrealistic and inaccurate self-assessments in personality disorders. The results of research concerning the characteristics of violent offenders

emphasise low self-esteem, low self-acceptance [2, 4, 30, 65, 69] feelings of worthlessness and incompetence [9, 68] and a fragile sense of self [19].

Aggression as a single behaviour or sequence of behaviours should be differentiated from aggressiveness as a personality characteristic, which is a tendency to aggressive behaviours and to their frequent manifestation. In clinical examinations of violent offenders it was found that some show a high level of aggressiveness, a tendency to become angry or a tendency to react impulsively and aggressively at the slightest provocation [11, 66]. These people are incapable of modulating their own reactions, which are often too strong and disproportionate [45, 64].

The research attempted to locate the relationship of violence with temperament and reactivity. It is thought that one dimension of temperament responsible for the level of aggressive behaviours is the tendency to seek or avoid stimulation. Reactivity is linked with aggression, behavioural disorders and adult and juvenile criminality. Research into reactivity [20, 21, 46, 47, 62, 63] has demonstrated that – within the scope of the variables of temperament – personality disorders manifest in the main at extremes of either overly high or overly low levels of reactivity. Frequent aggressive behaviour is a source of powerful stimulation and raises physiological arousal to an optimal level. Clinical studies have demonstrated that some violent offenders are characterised by low emotional reactivity. During conflicts (arguments, rows) their hearts slow and they achieve an inner calm even though their behaviour is characterised by emotional aggression. These aggressors appeared agitated but inside were growing calmer and calmer. They were functioning in the manner of trained masters of combat and were cool and focussed. The reactions of their autonomic systems were suppressed but they were alert to, and aware of, their surroundings [9, 19, 38]. As a characteristic of temperament, activity regulates the search for stimulation, which is conditioned by the level of reactivity. Research conducted by D. Dutton and S. Golant [18] and by N. S. Herzberger [32] distinguished perpetrators of domestic violence whose means of stimulating sensations were acts of violence against their partners: aggressive behaviour was used to compensate for lack of stimulation. In studies of violent offenders D. Dutton [19, p. 36] distinguished a category of psychopathic aggressors who maltreat their wives. They were people with a total lack of emotional reactivity and a high demand for stimulation who had lost the ability to imagine the fear or pain of another person. The author observed that these individuals had an exceptional

need to seek out very highly stimulating activities or actions accompanied by an absence of fear.

Self-control is a very important factor enabling an understanding of individual differences in violence. This construct refers to internal restraints which should counteract the tendency to react aggressively. Studies of perpetrators of domestic violence demonstrate that the majority of those abusing their partners have poor control over their anger and aggression [3, 9, 34, 35, 37, 45]. They often have a history of conflicts with the police and of sentences for aggressive behaviour. They tend to escalate conflicts, to provoke aggressive reactions and to react with aggression and violence to provocation by others [51, 52].

When considering the factors that condition acts of abuse attention is also paid to personality disorders in perpetrators, which mainly occur because they are less able to control hostile emotions and aggressive impulses. O. Barnett et al. [2], L. Bennett and O. Williams [4], B. Krahe [43] and V. Wiehe [69] have shown that those who abuse their partners are characterised by low self-esteem, poor control of behaviour, impulsivity, pathological jealousy and antisocial personality disorders. It is also suggested that violent offenders abuse alcohol [9, 15, 55], have experienced violence in the past [9, 10, 19, 26, 27, 31, 35, 57, 66, 67], have undergone rigorous parenting, have been rejected emotionally [58, 69] or react inappropriately to stress [58].

The ineffectiveness of attempts to explain violence in the family by reference to a single factor, such as the personality characteristics of an individual (usually of a psychopathological nature), the inheritance of a pattern of violence from the family of origin, socio-economic status and the professional status of a perpetrator or a victim, has resulted in the creation of integrative models that concentrate on the interplay of multiple factors. These models include the cognitive-behavioural model of critical events as adapted and modified by N. Frude [25] and C. R. Hollin [33], the psychosocial model of R. Gelles [28], K. Browne's [8] multivariate model of violence in the family and D. Dutton's [17] psychosocial model of violence in the family. Integrative models combine elements of sociological and psychological approaches to this phenomenon. They suggest that specific stressful factors and negative environmental influences may predispose an individual who has certain personality characteristics to use violence. Violence occurs in the presence of certain catalysts, such as marital arguments or a child's disobedience.

In attempting to explain the conditions for the occurrence of violence in the family a model defining the hypothetical relationships of variables, which can then be verified using path analysis, was created. The model

was constructed by reference to the literature and to the model for the diagnosis of the motivational processes in criminal acts devised by J. K. Gierowski [29, pp. 181–182]. In the model created for the purposes of the present paper, which attempts to explain the mechanism of violence, attention is paid to the personality characteristics of the aggressor and to the conditions of their socialisation: experience of violence in the family, the situations in which the violence occurred (chronically difficult situations), the offender's own assessment of the situation and the coping strategies deployed in a given situation. The following exogenous (explanatory) variables were taken into account: selected personality characteristics (intelligence quotient, sense of control, self-acceptance, aggressiveness, hostility), temperamental characteristics (emotional reactivity, activity) and experience of violence in the family of origin. The endogenous variables (explained) were physical violence and psychological violence, while the intermediary variables were difficult situations, their cognitive assessment and the coping strategies deployed in them.

The following question was posed: what factors may condition the use of violence in a family by an offender and, of these, which have a significant influence on the occurrence of violent acts and which are of no significance in this respect? It was expected that certain characteristics of personality and temperament, such as aggressiveness, hostility, emotional reactivity and sense of control, would influence the behaviour of violent offenders and also that personality characteristics would interact to exert an influence on the situation and how it is perceived as well as on the coping strategies. Yet because of a lack of empirical information establishing the relationship of aggressive behaviours to the cognitive assessment of a difficult situation, because of a lack of research into the use by perpetrators of domestic violence of certain strategies for coping with stress and because of the lack of empirical data on the influence of cognitive assessments of situations on their selection of coping strategies it was difficult to deduce suppositions that would allow the formulation of hypotheses. With the aim of answering the question that had been posed path analysis was used. The calculations necessary were performed using AMOS 4.0 software.

2. Organisation and methods

The study embraced 325 men accused or sentenced on the basis of article 207 § 1, 2 for abusing members of their own families. The victims of violence were

mostly wives (64.9%), and children (28.9%) followed by parents of the victim (4.0%) and parents of the offender (2.2%). The mean age of the population studied was 41 years and 3 months. Almost half of them had a vocational education (49.1%) with various specialties and the most frequent professions were builder, driver, miner and locksmith. Of the men in the study, 28.8% had secondary education with a technical or general profile and 4.5% had higher education. The offenders were well placed occupationally as 74.4% of them were working people. The occupational situation of the remainder was difficult as a result of long-term unemployment or of living on a small annuity or pension. On average, the violent offenders had been married for fifteen years.

The study used the following research techniques: Wechsler's Adult Intelligence Scale (WAIS-R), the Self-Acceptance Scale by E. M. Berger, the "Delta" Locus of Control Questionnaire by R. Ł. Drwal, the Buss-Durkee Aggression Scale (SABD), the Formal Characteristics of Behaviour – Temperament Questionnaire (FCZ-KT) by B. Zawadzki and J. Strelau, the version of the Ways of Coping Questionnaire (WCQ) by R. S. Lazarus and S. Folkman, the Assessment of the Situation Questionnaire (KOS) by K. Wrześniewski, A. Jakubowska-Winecka and D. Włodarczyk, as well as a categorised interview and Legal Files Guidebook. The guidebook covered the following categories: demographical information on the offender (sex, age, marital status, education, profession, professional situation, place of employment), information on the marital situation of perpetrators (victims' testimonies, offenders' explanations), penological data on the offender (previous offences with the related article(s) and the sentence), the criminological characteristics of the crime of domestic violence (forms of violence, frequency of acts, time of occurrence, commission under the influence of alcohol/when sober, place of occurrence, interventions by the police), the psychological characteristics of the offender based on expert opinions (offenders' personality disorders, psychotic disorders, injuries to brain structures) as well as the court's decision in a case of family abuse. The Legal Files Guidebook was meant to help, first of all, in the verification of data collected from the persons involved in the present study by reference to evidence collected for cases and, secondly, in the use of additional data enclosed in case files, such as expert psychological opinions, medical documentation or the forensic examination of a victim.

The items in the WCQ questionnaire were subjected to factor analysis (method of isolation of a factor: main axes; rotation method: varimax) and three

factors were finally located based on a scree test and the percentage of explained variance. An interpretation of these resulted in the following subscales: "Solving a problem by drawing on the support of others", "Escape/avoidance" and "Minimising a problem by wishful thinking". The reliability of the scales created was, respectively, 0.968, 0.971 and 0.894.

The measurement of the physical and psychological violence index proved difficult. This is first of all because of the definition of the phenomenon of violence that rests on three basic criteria: the behaviour of an offender (action), intention and the direct or long-term consequences of violent behaviour. Of these, intention is the most difficult to examine objectively and to prove legally as it is not always clear even to the violent offender himself. The case is similar where the results of violence are concerned. In characterising these results factors such as the intensity of the violence or its duration are seldom taken into account. The difficulties encountered in determining the intentions or consequences of violence mean that researchers into violence concentrate on the specific, aggressive behaviour of offenders, such as kicking, beating, pushing, threatening, humiliating and ridiculing [9, 32, 60]. Because violence is defined as a form of social behaviour researchers deploy measurement strategies as a source of information at the behavioural level. The indicator of the use of physical and psychological violence is then most often the index of the summed forms of violence used by the offender towards his victim. In her own research however the author has attempted to create a quantitative indicator – based on the forms of physical and psychological violence – that would reflect the intensity of the violence. Forms of physical and psychological violence in cases concerning family maltreatment were noted down in case files and a Legal Files Guidebook was prepared for their analysis. This took into account two categories: forms of physical and psychological maltreatment of a wife. Each form was noted down in the Guidebook.

Following the preliminary analysis it proved difficult to create a quantitative indicator on the basis of the forms of physical and psychological violence used because of their very simple (dichotomous) division. In this way the factor analysis gave no clear results which would be suitable for interpretation. In order to assess the significance of a given form of violence it was therefore decided to refer to judges with relevant experience. This involved creating an assessment sheet for each form of violence, on which the judges concerned assessed the brutality of a form of violence on a five-degree scale ranging from "lack of violence" to "very high degree of violence". In general the brutality of the

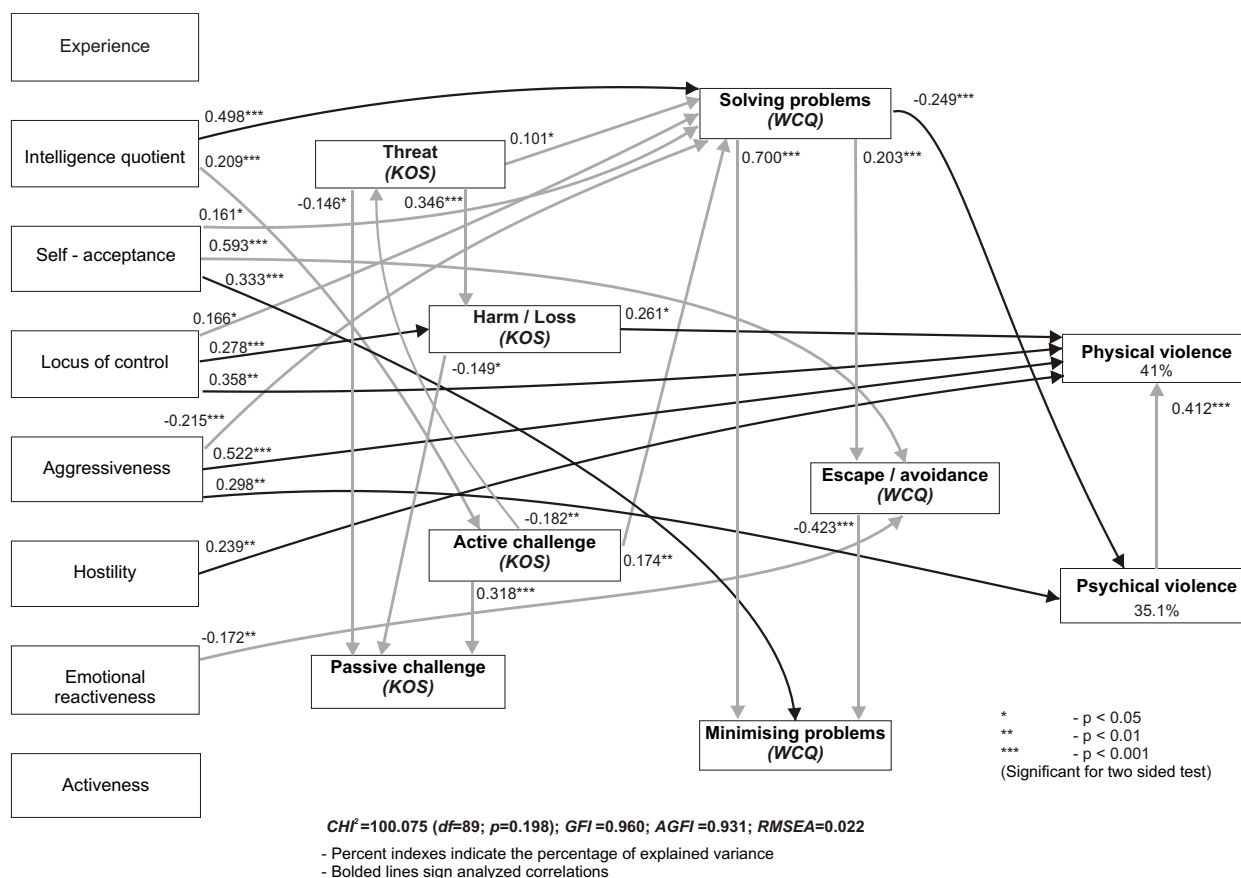

Fig. 1. Conditions of physical and psychological violence in family ($N = 325$).

forms of violence was assessed by eight judges. The following Kendall's W coefficients of concordance were obtained: 0.846 for all forms in total, 0.793 for physical violence and 0.916 for psychological violence. The average rankings obtained in this procedure were used to construct an indicator of physical violence and indicator of psychological violence.

3. Results of research

Path model within exploration analysis was created on the basis of modification indicators and reduced from paths insignificant on the level $p < 0.05$. from prognosis of high indicators of goodness of model match one may infer, that the model properly represents correlation matrix, which is based on empirical data. All of the indicators for the entire population of 325 violent offenders, such as χ^2 , $AGFI$, GFI and $RMSEA$, show a good fit of the model to the empirical data. The χ^2 indicator was at a good level, $AGFI$ and GFI were moderately high and at an acceptable level and the $RMSEA$ index did not exceed 0.05.

We shall continue by first considering the factors that are significant in the conditioning of acts of physical violence and we shall then examine the factors influencing the occurrence of acts of psychological violence. The analysis will begin by presenting the variables that significantly and directly influence the explained variable and will then present the variables that intermediate in the occurrence of violent acts.

Analysing paths presented on Figure 1 and the data presented in Table I, it may be seen that the variables that have the strongest influence on the occurrence of acts of physical violence are: aggressiveness (0.522) and locus of control (0.431) followed by the assessment of a difficult situation as one of harm or loss (0.261) and hostility (0.239). It is also the case that psychological violence has a direct causative influence on the occurrence of physical violence (0.412).

Characteristics of personality, such as aggressiveness (0.522), hostility (0.239), assessment of a difficult situation as one of harm or loss (0.261) and locus of control (0.358) have a direct influence over the occurrence of acts of physical violence across the entire group of offenders. Locus of control also influences physical violence indirectly (0.072) through the as-

assessment of a situation as one of harm or loss. Yet the indirect influence of sense of control is of little significance so that the total influence of this variable on physical violence may first of all be attributed to a significant direct effect. On the basis of the analysis of causative effects it was noted that aggressiveness is the most important variable in the model of the occurrence of physical and psychological violence in the family.

The personality variables of aggressiveness (0.522) and hostility (0.239) have a direct influence on the occurrence of violent acts. This means that the higher the level of aggressiveness and hostility is as a personality characteristic of violent offenders, the greater is their readiness to commit violent acts. It may be suggested that aggressiveness is not only the tendency of violent offenders to often react with aggression (the "habit of attack"). Instead, together with hostility, it plays the role of a regulative mechanism, which is connected with a threat to the self-esteem and self image of violent offenders. The more the image of an offender as strong, powerful and important in the family structure is endangered, the more often there occur acts of violence as a tool for self-affirmation and for strengthening the self. In the structure of motivation of violent offenders the drive to attack or to behave aggressively is most probably located centrally and – more than other motivations – is what organises their behaviour. The sense offenders have of their own value often depends on their ability to force partners to be submissive and to assume a subordinate posture. R. E. Dobash and R. P. Dobash [14, 15] as well as D. Dutton [19] found that violence against a partner always occurred at the moment when a woman was perceived by the offender as a person who is against the established symbiotic bonds and who by her behaviour threatens masculine authority. According to D. Dutton [19] and N. Jacobson [38], physical and psychological violence serves to totally destroy the self-esteem of a partner and to boost the self-esteem of the offender.

Previous research into violent offenders has shown that these are aggressive people who are distinguished by behaviour patterns that endure and repeat. They feel endangered by the environment and are not able to modulate their own reactions, which are often too strong and inadequate to the stimulus [3, 35, 45, 64, 69, 71]. In turn, the locus of control is a cause of the occurrence of acts of physical violence in two ways: directly (0.358) and indirectly (0.072) in the assessment of difficult situations as ones of harm or loss, which results in physical violence. As has been mentioned above, because of the low level of this variable total causative effect should be attributed to the significant direct effect of the locus of control variable. The direct

relationship between locus of control and physical violence means that the stronger the external locus of control is in offenders – a reflection of their belief in the unpredictability of events in the environment and their inability to influence them – the more their motivation to solve conflicts constructively and seek help is diminished. The desire to remove the source of anxiety also produces an urge to use physical violence (punishing a victim). This allows offenders to maintain their sense of their own value unchanged by not accepting, or even by denying, their responsibility for such behaviour. The feeling in the persons under examination that they cannot control the situations they find themselves in because, for a variety of reasons, these do not depend on their actions is conducive to the occurrence of acts of violence. Information suggesting an impending loss of control over the environment is perceived as a danger to the self. According to A. Jakubik [39], this kind of informational disharmony generates a similar emotional-motivational tension to that in cases where individuals lose control and is also a sign of a lack of effectiveness in the regulative functions of structures of the self. The regulative dysfunction of the structures of the self of violent offenders may manifest, first of all, in an aspiration to control the environment and the partner that will manifest in violence. Their principal aim is to collect information that reinforces the sense of control and also, indirectly, to affirm the senses of identity and self-value.

The assessment by violent offenders of a difficult situation as one of harm or loss (0.261) is a variable whose direct influence on physical violence may be clearly observed. This variable means that the more a difficult situation is assessed by violent offenders as harmful, unjust or as causing loss, the greater is their preparedness to use violent acts as a method to deal with it and so alleviate the emotions involved. The assessment of difficult situations as harmful, unjust or as causing loss is connected with such characteristics of the situation as the controllability and predictability of the events that constitute it. Lack of control over a situation and the inability to identify the course of events it entails is connected with the assessment of a situation as harmful, as dangerous, as denying a sense of security and as a source of powerful negative emotions. Where the ability to adequately handle such situations is absent the consequence is that the offender will resort to acts of physical violence to remove the strong negative emotions. To control and predict a situation is, for violent offenders, an aid to seizing power by dominating family members or a partner.

Aggressive behaviour may be analysed in functional categories as resulting from a need to achieve

TABLE I. THE CONDITIONS FOR PHYSICAL AND PSYCHOLOGICAL VIOLENCE IN THE FAMILY CAUSAL EFFECTS

Total	TRE	NRI_WR	NRI_AG	IQ	P.KONTK	SAMOA	kos_wa	Kos_za	wcq_s1	kos_ks	wcq_s2	pp_r
kos_wa	0.000	0.000	0.000	0.209	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_za	0.000	0.000	0.000	-0.038	0.000	0.000	-0.182	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s1	0.000	0.000	-0.215	0.531	0.166	0.161	0.156	0.101	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_ks	0.000	0.000	0.000	-0.013	0.278	0.000	-0.063	0.346	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s2	-0.172	0.000	-0.044	0.108	0.034	0.626	0.032	0.021	0.203	0.000	0.000	0.000
pf_r	0.000	0.239	0.522	-0.002	0.431	0.000	-0.010	0.056	0.000	0.261	0.000	0.412
kos_wp	0.000	0.000	0.000	0.074	-0.026	0.000	0.354	-0.198	0.000	-0.149	0.000	0.000
Wcq_s3	0.073	0.000	-0.132	0.326	0.102	0.181	0.096	0.062	0.614	0.000	-0.423	0.000
pp_r	0.000	0.057	0.298	-0.124	0.059	-0.018	-0.021	0.012	-0.249	0.066	0.000	0.000

Direct	TRE	NRI_WR	NRI_AG	IQ	P.KONTK.	SAMOA	kos_wa	Kos_za	wcq_s1	kos_ks	wcq_s2	pp_r
kos_wa	0.000	0.000	0.000	0.209	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_za	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	-0.182	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s1	0.000	0.000	-0.215	0.498	0.166	0.161	0.174	0.101	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_ks	0.000	0.000	0.000	0.000	0.278	0.000	0.000	0.346	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s2	-0.172	0.000	0.000	0.000	0.000	0.593	0.000	0.000	0.203	0.000	0.000	0.000
pf_r	0.000	0.239	0.522	0.000	0.358	0.000	0.000	0.000	0.000	0.261	0.000	0.412
kos_wp	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.318	-0.146	0.000	-0.149	0.000	0.000
Wcq_s3	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.333	0.000	0.000	0.700	0.000	-0.423	0.000
pp_r	0.000	0.000	0.298	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	-0.249	0.000	0.000	0.000

Indirect	TRE	NRI_WR	NRI_AG	IQ	P.KONTK.	SAMOA	kos_wa	Kos_za	wcq_s1	kos_ks	wcq_s2	pf_r
kos_wa	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_za	0.000	0.000	0.000	-0.038	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s1	0.000	0.000	0.000	0.032	0.000	0.000	-0.018	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_ks	0.000	0.000	0.000	-0.013	0.000	0.000	-0.063	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s2	0.000	0.000	-0.044	0.108	0.034	0.033	0.032	0.021	0.000	0.000	0.000	0.000
pf_r	0.000	0.000	0.000	-0.002	0.073	0.000	-0.010	0.056	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_wp	0.000	0.000	0.000	0.074	-0.026	0.000	0.036	-0.051	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s3	0.073	0.000	-0.132	0.326	0.102	-0.152	0.096	0.062	-0.086	0.000	0.000	0.000
pp_r	0.000	0.057	0.000	-0.124	0.059	-0.018	-0.021	0.012	0.000	0.066	0.000	0.000

Total	TRE	NRI_WR	NRI_AG	IQ	P.KONTK	SAMOA	kos_wa	Kos_za	wcq_s1	kos_ks	wcq_s2	pp_r
kos_wa	0.000	0.000	0.000	0.209	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_za	0.000	0.000	0.000	-0.038	0.000	0.000	-0.182	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s1	0.000	0.000	-0.215	0.531	0.166	0.161	0.156	0.101	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_ks	0.000	0.000	0.000	-0.013	0.278	0.000	-0.063	0.346	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s2	-0.172	0.000	-0.044	0.108	0.034	0.626	0.032	0.021	0.203	0.000	0.000	0.000
pf_r	0.000	0.239	0.522	-0.002	0.431	0.000	-0.010	0.056	0.000	0.261	0.000	0.412
kos_wp	0.000	0.000	0.000	0.074	-0.026	0.000	0.354	-0.198	0.000	-0.149	0.000	0.000
Wcq_s3	0.073	0.000	-0.132	0.326	0.102	0.181	0.096	0.062	0.614	0.000	-0.423	0.000
pp_r	0.000	0.057	0.298	-0.124	0.059	-0.018	-0.021	0.012	-0.249	0.066	0.000	0.000

TABLE I. THE CONDITIONS FOR PHYSICAL AND PSYCHOLOGICAL VIOLENCE IN THE FAMILY CAUSAL EFFECTS (cont.)

Direct	TRE	NRI_WR	NRI_AG	IQ	P.KONTK.	SAMOA	kos_wa	Kos_za	wcq_s1	kos_ks	wcq_s2	pp_r
kos_wa	0.000	0.000	0.000	0.209	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_za	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	-0.182	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s1	0.000	0.000	-0.215	0.498	0.166	0.161	0.174	0.101	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_ks	0.000	0.000	0.000	0.000	0.278	0.000	0.000	0.346	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s2	-0.172	0.000	0.000	0.000	0.000	0.593	0.000	0.000	0.203	0.000	0.000	0.000
pf_r	0.000	0.239	0.522	0.000	0.358	0.000	0.000	0.000	0.000	0.261	0.000	0.412
kos_wp	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.318	-0.146	0.000	-0.149	0.000	0.000
Wcq_s3	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.333	0.000	0.000	0.700	0.000	-0.423	0.000
pp_r	0.000	0.000	0.298	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	-0.249	0.000	0.000	0.000

Indirect	TRE	NRI_WR	NRI_AG	IQ	P.KONTK.	SAMOA	kos_wa	Kos_za	wcq_s1	kos_ks	wcq_s2	pf_r
kos_wa	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_za	0.000	0.000	0.000	-0.038	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s1	0.000	0.000	0.000	0.032	0.000	0.000	-0.018	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_ks	0.000	0.000	0.000	-0.013	0.000	0.000	-0.063	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s2	0.000	0.000	-0.044	0.108	0.034	0.033	0.032	0.021	0.000	0.000	0.000	0.000
pf_r	0.000	0.000	0.000	-0.002	0.073	0.000	-0.010	0.056	0.000	0.000	0.000	0.000
kos_wp	0.000	0.000	0.000	0.074	-0.026	0.000	0.036	-0.051	0.000	0.000	0.000	0.000
Wcq_s3	0.073	0.000	-0.132	0.326	0.102	-0.152	0.096	0.062	-0.086	0.000	0.000	0.000
pp_r	0.000	0.057	0.000	-0.124	0.059	-0.018	-0.021	0.012	0.000	0.066	0.000	0.000

TRE – temperament: emotional reactivity; NRI_WR – habits of interpersonal reactivity: hostility; NRI_AG – habits of interpersonal reactivity: aggressiveness; IQ – intelligence quotient; P.KONTK. – sense of control; SAMOA – self-acceptance; kos_wa – assessment of a difficult situation as a challenge (activity); kos_wp – assessment of a difficult situation as a challenge (passivity); kos_za – assessment of a difficult situation as a threat; kos_ks – assessment of a difficult situation as one of harm or loss; wcq_s1 – strategy of coping with stress: solving of problem with the support of others; wcq_s2 – strategy of coping with stress: escape – avoidance; wcq_s3 – strategy of coping with stress: minimising of problem with wishful thinking; pp.r – indicator of psychological violence; pf.r – indicator of physical violence.

cognitive harmony, repair self-esteem or as an act serving to confirm the offender's perception of a situation [5, 6, 23, 54]. On the one hand the population under examination wants and needs intimacy and a symbiotic relation of dependency, while on the other independence is required. They are also afraid of losing control over their partners. In situations of conflict they resort to external reinforcements in the form of punishment and reward. Among the things this results from are an inadequate sense of their own value and emotional problems they are unable to cope with.

The results of the path analysis indicated that the occurrence of psychological violence had a direct influence on the frequency of physical violence. Most probably this is connected with a state of aversive arousal (irritation, tension, fury), which is present in the stage of accumulation of violence and which releases habitual forms of psychological violence, such as tirades, accusations and threats of physical violence. When a state of aversive arousal intensifies and

the offender becomes more and more emotionally aroused – finally achieving a state of rage – the result is a narrowing of the field of consciousness: the social inhibitors become weaker and an attack of physical aggression occurs. According to D. G. Dutton [19] physical aggression relieves the aggregated tension and fury faster and more efficiently than psychological violence.

If we take into account the variables influencing psychological violence the strongest total causative effects are given by aggressiveness (0.298), solving problems by drawing on the support of others (-0.249) and intelligence quotient (-0.124). The variables which directly influence the occurrence of acts of physical violence are aggressiveness (0.298) and the inability in difficult situations to solve problems by drawing on the support of others (-0.249). Intelligence quotient (-0.124) has an indirect influence via solving problems by drawing on the support of others. Because constancy is one of the features of aggressiveness as

a personality characteristic it should not surprise us that the results indicate that it is a variable that conditions physical and psychological violence. One may assume that the higher the level of aggressiveness in perpetrators of violence, the greater will be their readiness to use acts of psychological violence.

A further variable that has a significant influence on the occurrence of psychological violence is the offenders' inability in difficult situations to take definite action that will help solve the problem. Furthermore, they do not take advantage of the assistance professionals can offer. The negative emotions that accumulate as a result of inaction lead to the removal of the stress factor by the use of psychological violence in the form of verbal attacks. In trying to explain the mechanism of influences we have outlined we may consider an intermediary variable that is important in the occurrence of violent acts. This is intelligence quotient which, though it does not have a very strong influence, remains important. It is likely that their low intelligence quotient (-0.124) means that violent offenders are unable in difficult situations to deploy rational problem-solving strategies that draw on the support of others, including professionals (-0.249). As a consequence the problems persist and the emotions steadily intensify thus influencing the occurrence of psychological violence.

It is necessary to be aware that variables such as assessment of difficult situations and experience of being a victim of violence in childhood do not influence the conditions for psychological violence.

4. Summary

The results concerning the conditioning mechanism of physical violence in family relations indicate that personality variables, such as aggressiveness, external locus of control, hostility and assessment of a difficult situation as one of harm or loss have the strongest, direct causative effect. Sense of control also indirectly influences physical violence through the assessment of difficult situations as ones of harm or loss, but because of the low level of this variable one should attribute a total causative effect to the significant direct effect of locus of control.

In accordance with the research model the results obtained confirmed the assumption that there exist selected personality characteristics that are significant in the conditioning of physical violence in the family. They also indicate that specific cognitive assessments of difficult situations made by offenders – ways of interpreting a situation – play an important role in the

conditioning of the occurrence of violence. On the other hand, while they influence offenders' methods of coping with difficult situations, variables of temperament such as emotional reactivity and activity have no influence on violent acts.

Aggressiveness (understood as a personality characteristic alongside its basic regulative mechanism) and hostility (defined as a stable life orientation and as an attitude based on a system of beliefs and values that is independent of the experiences of affective arousal) are regulative mechanisms serving to reduce tension, to rebuild or support an image of the self and to achieve positive stimulation and a sense of control. Sense of control is a construct referring to internal inhibitors which should act against tendencies to aggressive behaviour. In violent offenders however an external locus of control is found. This is the conviction first that external factors influence life events and not one's own behaviour and, second, that events do not proceed in a regular manner and cannot be predicted. This means that violent offenders are not able to activate techniques of self-control early enough and cannot cope with stress and overload. Furthermore, they have problems in reducing emotional-motivational tension and they perceive the results of their behaviour as being beyond their control. In this way they do not believe that they can influence the course of events. Finally, in not accepting responsibility for their destructiveness they lay the blame for their own behaviour at the feet of others.

Aggressiveness is also the only factor directly influencing the occurrence of violent acts, while the inability to solve problems by drawing on the support of others is an indirect factor in this respect.

It emerges from the path analysis that the strongest total causative effect on the variable psychological violence is exerted by the following variables: aggressiveness, the inability to use and apply problem-solving strategies by drawing on the support of others and low intelligence quotient. The variables that directly influence the occurrence of acts of psychological violence are the inability in difficult situations to apply problem-solving strategies by drawing on the support of others and aggressiveness. Aggressiveness is a variable that conditions physical and psychological violence. In violent offenders it takes the form of a certain readiness to react with aggression that will recur despite the changeability of the situational conditions. One may therefore suggest that the higher the level of aggressiveness is in violent offenders the greater will be their readiness to use psychological violence.

The influence of the level of intelligence is exerted indirectly via problem-solving strategies that involve

drawing on the support of others. In difficult situations that require definite action violent offenders with a low level of intelligence are unable to focus on solving problems. Nor are they able, when they cannot themselves cope with problems, to draw on professional help. The anger that mounts as a result leads to the occurrence of psychological violence.

Both from the theoretical and practical points of view it is extremely important to recognise which variables have the status of predictors and condition physical and psychological violence in the family. Nevertheless, it would also appear important to have a knowledge of which variables do not have this status. Thus, no relationship was detected between the experience of acts of violence in the generational family and the use of violence in the procreational family. The same was true for the relationship between the emotional reactivity of the offenders and the performance of acts of violence. These are two variables which are often analysed in the literature on the subject from the point of view of their influence on the occurrence of violent acts. It appears to be the case that the physical and psychological abuse of violent offenders in childhood has no direct influence on violence. Yet this abuse can be permanently reflected in personality development – especially with respect to self-esteem, lack of self-control and an inability to cope with emotions. J. Bowlby [7] states that what allows the child to create a picture of itself as valuable or not is the parent's behaviour, emotional accessibility, sensitivity and readiness to react and to accept. In this way a working model of the self is created which influences the formation of a human's personality and in particular the sense of autonomy and the ability to maintain social relations with others. The influence of the experience of violence is therefore exerted indirectly through the formation of the structure of the self in the personality of violent offenders. Experiences connected with violence are specific to each person and their responses depend on their internal resistance and attitude to life. For this reason the range of long-term consequences may be very wide, including the use of violence in the future in close family relations. Studies by B. A. Klintonberg, S. Lang, J. Freidenfelt and P. O. Alm [41] conducted on a group of 285 men set out to investigate the possible relationship between being a victim of violence in childhood and future manifestations of patterns of violent behaviour in adulthood. The research demonstrated that in itself the victimisation of children most probably does not result in violent acts, but is nevertheless associated with them. Some victimized children will never commit offences of violence in the whole of their lives. Yet there are children from what is

known as the at-risk group who, alongside their experience of violence in the family, are characterised by hyperactivity and an insufficient ability to control their impulses. These children may in the future have difficulty in interacting with their environment and especially in forming stable and close relationships. Similar conclusions emerge from the research of Spatz-Widom [56] and Stouthamer, Loeber, Loeber, Homis and Wei [59]. These researchers state that though various forms of child abuse are risk factors the majority do not manifest as adult psychosocial disorders. The reasons for these differences are unknown but in the opinion of the authors the relationship between victimisation and violence in adult life is moderated by psychosocial factors, such as imperfect socialisation, alcoholism in parents and difficult situations, as well as by genetic disposition. The data reveal that there are no straightforward and unambiguous relationships between the experience of violence in childhood and its use in adulthood. However this topic requires further research. No clear implications arising from these findings have yet been defined that could serve to prevent violence in the family.

It was also to be expected that high emotional reactivity – regarded as a consistent tendency to react to stimuli and situations with a given strength – would be a significant variable in the occurrence of physical violence. However, it proved to have no direct influence on physical violence. This may be because of a process observed by A. Eliaz [21], T. Klonowicz [42] and J. Strelau [62, 63], in which the physiological mechanisms that underpin reactivity may change in the process of stimulation in such a way that their functioning adjusts to the degree of satisfaction of a subject's need for stimulation and so leads to a change in the level of reactivity. In violent offenders under the influence of chronically difficult situations (overload) the most probable result is desensitisation. That is, the lowering of the threshold of sensitivity that causes the suppression of stimulation. This adaptive process should be treated as a functional change. According to A. Eliaz [21] "active" regulation of stimulation at the level of physiological reactivity based on negative feedback may break down when the degree of divergence between the desired and real stimulation is high and lasts too long [39]. It is then that the disturbance of physiological mechanisms leads to the transformation of negative feedback into positive and to the formation of the so-called passive stimulation. In this case, instead of rising, the sensitivity threshold falls. Where the passive stimulation is sustained it may result in structural changes in the physiological mechanism of temperament. That is, changes in the features of the reactivity.

These forms of structural change in the physiological mechanism of reactivity probably activate certain self-regulative mechanisms in violent offenders that enable them to regulate stimulation quite well. As J. Jakubik [39] and J. Strelau [66] state, the characteristics of this type of regulative behaviour require appropriate verification studies since optimal levels of stimulation and activation depend not only on temperamental factors but also on age, learning and intensity of stimulation.

The results obtained from the studies may be regarded as important since, from the theoretical point of view, they constitute a step forward towards the understanding of the mechanisms that condition the occurrence of physical and psychological violence in the family. It was undoubtedly important to determine which of the variables have the status of predictors that strongly influence the occurrence of physical and psychological violence and which do not.

References

1. Ammerman R. T., Physical abuse and neglect, [in:] Handbook of child and adolescent assessment, Ollendick T., Hersen M. [eds.], Allyn & Bacon, Boston 1993.
2. Barnett O. W., Miller-Perrin C. L., Perrin R. D., Family violence across the lifespan, Sage, Thousand Oaks 1997.
3. Baumaister R. F., Boden J. M., Aggression and the self: High self-esteem, low self-control, and ego-threat, [in:] Human aggression: Theories, research and implications for social policy, Geen R. G., Donnerstein E. [eds.], Academic Press, San Diego 1998.
4. Bennett L. W., Williams O. J., Men who batter, [in:] Family violence, Hampton R. L. [eds.], Sage, Thousand Oaks 1999.
5. Berkowitz L., La Page A., Weapons as aggression-eliciting stimuli, *Journal of Personality and Social Psychology* 1967, 7, 202–207.
6. Berkowitz L., Aggression: Its causes, consequences, and control, Temple University Press, Philadelphia 1993.
7. Bowlby J., Violence in the family as a disorder of attachment and caregiving systems, *American Journal of Psychoanalysis* 1984, 44, 9–31.
8. Browne K. D., The nature of child abuse and neglect: an overview, [in:] Early prediction and prevention of child abuse, Browne K., Davies C., Stratton P. [eds.], Wiley, Chichester 1988.
9. Browne K. D., Herbert M., Zapobieganie przemocy w rodzinie, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999.
10. Campbell J. C., Sharps P., Glass N. E., Risk assessment for intimate partner violence, [in:] Clinical assessment of dangerousness: Empirical contributions, Pinard G. F., Pagani L. [eds.], Cambridge University Press, New York 2000.
11. Caprara G. V., Perugini M., Barbaranelli C., Studies of individual differences in aggression, [w:] The dynamics of aggression: Biological and social processes in dyads and groups, Potegal M., Knutson J. F. [red.], Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Hillsdale 1994.
12. Coccaro E. F., Bergeman C. S., Kavoussi R. J., Heritability of aggression and irritability a twin study of the Buss-Durkee aggression scales in adult male subjects, *Biological Psychiatry* 1997, 41, 273–284.
13. DiLalla L. F., Gotesman I. I., Biological and genetic contributions to violence: Widom's untold tale, *Psychological Bulletin* 1991, 109, 125–129.
14. Dobash R., Dobash E., Violence towards wives, [in:] Coping with disorders in the family, Orford J. [ed.], Guilford Press, Surrey 1987.
15. Dobash R. E., Dobach R. P., Violent men and violent contexts, [in:] Rethinking violence against women, Dobash R. E., Dobash R. P. [eds.], Sage, Thousand Oaks 1998.
16. Dumas D. M., Pearson C. L., Elgin J. E. [et al.], Adult attachment as a risk factor for intimate partner violence. The "mispairing" of partners' attachment styles, *Journal of Interpersonal Violence* 2008, 23, 616–634.
17. Dutton D. G., The domestic assault of women, University of British Columbia Press, Vancouver 1995.
18. Dutton D. G., Golant S. K., The Batterer: A psychological profile, Basic Books, New York 1995.
19. Dutton D. G., Przemoc w rodzinie, Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, Warszawa 2001.
20. Eliaz A., Temperament a osobowość, Ossolineum Wrocław 1974.
21. Eliaz A., Temperament a system regulacji stymulacji, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981.
22. Eron L. D., Huesmann L. R., Dubow E. [et al.], Aggression and its correlates over 22 years, [in:] Childhood aggression and violence, Crowell D., Evans I. M., O'Donnell C. R. [eds.], Plenum, New York 1987.
23. Flavigny M. H., Violence in adolescents: organization expressed by psychopathic means, [in:] International annals of adolescent psychiatry, vol. 1, Esman A. H. [ed.], University Press, Chicago 1988.
24. Frączek A., Kirwil L., Życie rodzinne a agresja dzieci: badania nad niektórymi warunkami socjalizacji sprzyjającymi rozwojowi agresji, [w:] Socjalizacja a agresja, Frączek A., Zumkley H. [red.], IPs PAN WSP, Warszawa 1993.
25. Frude N., The physical abuse of children, [in:] Clinical approaches to violence, Howells K., Hollin C. [eds.], Wiley, Chichester 1989.
26. Gelles R. J., Hotaling G. T., Straus M. A., The dark side of families: Current family violence research, Sage, Beverly Hills 1983.
27. Gelles R. J., Family violence, [in:] Family violence: Prevention and treatment, Hampton R. L., Gullotta T. P., Adams G. R. [et al., eds.], Sage, Newbury Park 1993.
28. Gelles R. J., Intimate violence in families, Sage, Thousand Oaks 1997.

29. Gierowski J. K., Rola biegłego psychologa w opiniowaniu o poczynałości – problemy diagnostyczne i kompetencyjne [w:] Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej, Gierowski J. K., Szymusik A. [red.], Wydawnictwo Collegium Medicum UJ, Kraków 1996.
30. Goldstein D., Rosenbaum A., An evaluation of the self-esteem of martially violent men: family relations, *Journal of Applied and Family and Child Studies* 1985, 34, 425–428.
31. Hamberger L. K., Hastings J. E., Personality correlates of men who abuse their partners: A mass validations study, *Journal of Family Violence* 1986, 1, 112–134.
32. Herzberger S. D., Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 2002.
33. Hollin C. R., Contemporary psychological research into violence: An overview, [in:] *Violence in society*, Taylor P. J. [ed.], Royal College of Physicians, London 1993.
34. Holzworth-Munroe A., Stuart G. L., Typologies of male batterers: Three subtypes and the differences among them, *Psychological Bulletin* 1994, 116, 476–497.
35. Holzworth-Munroe A., A typology of men who are violent toward their female partners: Making sense of the heterogeneity in husband violence, *Current Directions in Psychological Science* 2000, 9, 140–146.
36. Huesmann L. R., Earon L. D., Lefkowitz M. M. [et al.], The stability of aggression over time and generations, *Developmental Psychology* 1984, 20, 110–113.
37. Jacob T., Family interaction and psychopathology: Theories, method and findings, Plenum, New York 1987.
38. Jacobson N., Domestic violence: What are the marriages like?, American Association for Marriage and Family Therapy, Anaheim 1993.
39. Jakubik A., Zaburzenia osobowości, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1997.
40. Karper L. P., Krystal J. H., Pharmacotherapy of violent behavior, [in:] *Handbook of antisocial behavior*, Staff D. M., Breiling J., Maser J. D. [eds.], Wiley, New York 1997.
41. Klinteberg B., Lang S., Freidenfelt J. [et al.], Wskaźniki ryzyka i sytuacje stresowe powiązane z psychospołecznymi zaburzeniami o charakterze rozhamowania, [w:] *Osobowość a ekstremalny stres*, Strelau J. [red.], Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.
42. Klonowicz T., Reaktywność a funkcjonowanie człowieka w różnych warunkach stymulacyjnych, Ossolineum, Wrocław 1984.
43. Krahé B., Agresja, GWP, Gdańsk 2005.
44. Miczek K. A., Tornatzky W., Ethopharmacology of aggression: Impact on autonomic and mesocorticolimbic activity, *Annals of The New York Academy of Science* 1996, 794, 60–77.
45. O’Leary K. D., Through a psychological lens: Personality traits, personality disorders, and levels of violence, [in:] *Current controversies on family violence*, Gelles R. J., Loske D. R. [eds.], Sage, Newbury Park 1993.
46. Raine A., The psychopathology of crime: Criminal behaviour as a clinical disorder, Academic Press, San Diego 1993.
47. Raine A., Autonomic nervous system factors underlying disinhibited, antisocial and violent behaviour: Biosocial perspectives and treatment implications, *Annals of the New York Academy of Science* 1996, 794, 46–59.
48. Ratzke K., Sanders M., Diepold B. [et al.], Über Aggression und Gewalt bei Kinder in unterschiedlichen Kontexten, *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie* 1997, 46.
49. Reykowski J., Osobowość jako centralny system regulacji czynności człowieka, [w:] *Psychologia*, Tomaszewski T. [red.], PWN, Warszawa 1975.
50. Rheinberg F., *Psychologia motywacji*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.
51. Rode D., Czynniki osobowościowe i sytuacyjne warunkujące mechanizmy motywacyjne sprawców przemocy w rodzinie, [w:] *Psychologia w służbie rodziny*, Rostowska T. [red.], Łódź 2002.
52. Rode D., Characteristics of domestic violence offenders, *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Psychologica*, Olomouc 2007.
53. Rowe D. C., The limits of family influence: Genes, experience, and behavior, Guilford Press, New York 1994.
54. Rutter M., Giller H., *Juvenile delinquency: Trends and perspectives*, Penguin, Harmondsworth 1983.
55. Saunders D. G., A typology of men who batter, *American Journal of Orthopsychiatry* 1992, 62, 264–275.
56. Spatz-Widom C., Child abuse, neglect and witnessing violence, [in:] *Handbook of antisocial behavior*, Stoff D. M., Breiling J., Maser J. D. [eds.], Wiley, New York 1997.
57. Spilberger C. D., Jacobs G. A., Russell S. [et al.], Assessment of anger: the state – trait anger scale, [in:] *Advances in personality assessment*, Butcher J., Spielberg C. D. [eds.], Lawrence Erlbaum, Hillsdale 1983.
58. Steinmetz S. K., Family violence. Past, present and future, [in:] *Handbook of marriage and the family*, Sussman M. B., Steinmetz S. K. [eds.], Sage, New York 1987.
59. Stouthamer-Loeber M., Loeber R., Homish L. [et al.], Maltreatment of boys and the development of disruptive and delinquent behaviour, *Development and Psychopathology* 2002, 13, 941–955.
60. Straus M. A., Gelles R. J., Steinmetz S., Behind closed doors. Violence in the American Family, Anchor Press, New York 1980.
61. Straus M. A., Gelles R. J., Physical violence in American families, Transaction Publishing, New Brunswick 1992.
62. Strelau J., *Temperament, osobowość, działanie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985.
63. Strelau J., *Temperament jako regulator zachowania z perspektywy półwiecza badań*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.

64. Sugarman D. B., Cohn E. S., Origin and solution attributions of responsibility for wife abuse: Effects of outcome n severity, prior history, and sex of subject, *Violence and Victims* 1986, 1, 292–303.
65. Toch H., *Violent men: A psychological inquiry into the psychology of violence*, American Psychological Association, Washington 1993.
66. Vasselle-Augenstein R., Ehrlich A., Male batterers: Evidence for psychopathology, [in:] *Intimate violence: Interdisciplinary perspectives*, Viano E. C. [ed.], Taylor Francis, Bristol 1992.
67. Viano E. C., *Intimate violence: Interdisciplinary perspectives*, Hemisphere Publishing Co., Washington 1992.
68. Weitzman J., Dreen K., Wife beating: A view of the marital Dyad, *Social Casework* 1982, 63, 259–265.
69. Wiehe V. R., *Understanding family violence*, Sage, Thousand Oaks 1998.
70. Virkkunen M., Nuutila F. K., Goodwin F. K., Cerebrospinal fluid monoamine metabolites in male arsonists, *Archives of General Psychiatry* 1987, 44, 241–247.
71. Wykes M., Welsh K., *Violence, gender and justice*, Sage, London 2008.

Corresponding author

dr Danuta Rode
Uniwersytet Śląski
Zakład Psychologii Klinicznej i Sądowej
ul. M. Grażyńskiego 53
PL 40-126 Katowice
e-mail: rode.dan_xl@wp.pl

INTERAKCYJNY MODEL UWARUNKOWAŃ AKTÓW PRZEMOCY W RODZINIE

1. Problem i cel badań

Celem pracy jest analiza psychologicznego uwarunkowania przemocy w rodzinie. Literatura tematu, jak i dotychczasowe badania, skupiają się głównie na ofercie przemocy domowej, a przemoc jest opisywana i analizowana z jej perspektywy. W niniejszej pracy przeprowadzono natomiast próbę wyjaśnienia przyczyn powstawania przemocy w rodzinie z perspektywy sprawców przemocy. Przechodząc do omówienia przedmiotu badań, przypomniane zostaną krótko teoretyczne i praktyczne przesłanki, które zostały zaczerpnięte z różnych nurtów badawczych i modeli teoretycznych odnoszących się do uwarunkowań przemocy w rodzinie.

Poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, dlaczego ludzie stosują przemoc, nie doprowadziło do powstania jednego spójnego modelu teoretycznego, lecz zaowocowało różnorodnością podejść, z których każde koncentruje się na innych mechanizmach odpowiedzialnych za nią. Użyteczność różnych modeli wyjaśniających przyczyny przemocy w rodzinie polega na tym, że dopiero wtedy, gdy zostaną one zebrane razem, dają wyobrażenia na temat mnogości zmiennych, które wiążą się z tym zjawiskiem. Należą do nich modele teoretyczne: biologiczne, socjologiczne, psychologiczne i integracyjne.

Wspólne podstawowe założenie biologicznych podejść do przemocy głosi, że źródła agresywnego zachowania tkwią bardziej w biologicznej naturze ludzi niż w ich funkcjonowaniu psychicznym. Wyjaśnień przyczyn przemocy poszukuje się w koncepcji genetycznej [13, 53], neurochemicznej [12, 44] czy hormonalnej [40, 70]. Autorzy modeli socjologicznych poszukują przyczyn przemocy w rodzinie w środowisku rodzinnym i pozarodzinnym albo w systemach wartości społeczeństwa [1, 16, 19, 22, 24, 36, 41, 43, 48, 61]. W ujęciu tym mieszczą się zarówno doraźne wpływy środowiska, jak i te, występujące w trakcie ontogenezy, które kształtują złożone zachowanie społeczne, w tym jego regulatory intrapsychiczne. Powyższe czynniki wyznaczają również zakres i charakter zachowań agresywnych. Na poziomie społecznym czynniki przyczyniające się do używania przemocy w rodzinie to np. patriarchalny system wartości, akceptacja agresji interpersonalnej oraz niekorzystne warunki ekonomiczne. Na poziomie systemu rodziny mogą to być słabe umiejętności komunikacyjne jej członków, nierealistyczne oczekiwania partnerów wobec siebie i rodziców wobec dzieci. Zwolennicy podejścia socjologicznego odchodzą jednak od prób wyjaśnienia przemocy w rodzinie przez stres społeczny w kierunku anali-

zy transakcji pomiędzy sprawcą nadużyć a ofiarą w rodzinie i w społeczeństwie.

Poszukiwano także potencjalnych przyczyn przemocy w rodzinie w cechach indywidualnych sprawcy. W podejściu intraindywidualnym dotyczącym konkretnego sprawcy podkreśla się rolę czynników osobowościowych i psychopatologicznych. Zaproponowano kilka cech osobowościowych i temperamentalnych mających wyjaśnić różnice indywidualne w stosowaniu przemocy. Są to: samoakceptacja, agresywność, reaktywność, aktywność i samokontrola. Samoakceptacja to stopień rozbieżności między „ja-realnym” a „ja-idealnym”. Przyjmuje się, że w systemie poznawczym jednostki szczególną rolę regulacyjną odgrywa organizacja informacji skupionych wokół obrazu i pojęcia własnego „ja” [49]. Źródłem nierealistycznych, nietrafnych samoocen w dysfunkcjach osobowości jest swoista relacja „ja-realne” – „ja-idealne”. Wyniki badań dotyczących charakterystyki sprawców przemocy akcentują: niską samoocenę, niską samoakceptację [2, 4, 30, 65, 69], poczucie własnej niskiej wartości i nieudolności [9, 68] oraz kruche poczucie „ja” [19].

Od agresji jako jednorazowego zachowania czy sekwencji zachowań należy odróżnić agresywność jako cechę osobowości, tj. skłonność do zachowań agresywnych i częste ich manifestowanie. W badaniach klinicznych sprawców przemocy stwierdzono, że niektórych charakteryzuje wysoki poziom agresywności, skłonność do gniewu lub do reagowania w sposób impulsywny, zaczepny, na najmniejszą prowokację [11, 66]. Osoby te nie są w stanie modulować własnych reakcji, często zbyt silnych i nieadekwatnych [45, 64].

W badaniach poszukiwano związku przemocy z temperamentem i reaktywnością. Uważa się, że wymiarem temperamentu, który odpowiedzialny jest za poziom zachowań agresywnych, jest m.in. tendencja do poszukiwania lub unikania stymulacji. Reaktywność łączona jest z agresją, zaburzeniami zachowania, przestępczością nieletnich i dorosłych. Badania nad reaktywnością [20, 21, 46, 47, 62, 63] dowiodły, że zaburzenia osobowości w zakresie zmiennych temperamentalnych manifestują się przede wszystkim dwoma skrajnościami: albo nadmiernie wysokim, albo nadmiernie niskim poziomem reaktywności. Częste zachowania agresywne są źródłem silnej stymulacji, podnosząc pobudzenie fizjologiczne do optymalnego poziomu. Badania kliniczne wykazały, że niektórzy sprawcy przemocy charakteryzowali się niską reaktywnością emocjonalną, a w trakcie konfliktu (sprzeczki) wykazali zwolnienie akcji serca, uspokoili się wewnętrznie, mimo że ich zachowanie cechowała agresja

emocjonalna. Agresorzy ci wyglądali na pobudzonych, ale w środku stawali się coraz spokojniejsi. Funkcjonowali jak wyszkoleni mistrzowie sztuk walk, chłodni i skupieni z wytłumionymi reakcjami układu autonomicznego, ale czujni wobec otoczenia [9, 19, 38]. Aktywność jako cecha temperamentu ma status regulatora w poszukiwaniu stymulacji, które jest uwarunkowane poziomem reaktywności. Badania D. Duttona i S. Golant [18] oraz N. S. Herzberger [32] pozwoliły na wyróżnienie sprawców przemocy domowej, których źródłem stymulacji doznań były akty przemocy dokonywane na swoich partnerkach. Zachowania agresywne były wykorzystywane do kompensacji niedoboru stymulacji. D. Dutton [19, s. 36] w badaniach nad sprawcami przemocy wyróżnił m.in. psychopatycznych agresorów maltretujących swoje żony. Były to osoby o zupełnym braku reaktywności emocjonalnej z wysokim zapotrzebowaniem na stymulację; utracili oni zdolność do wyobrażenia sobie strachu lub bólu drugiej osoby. Autor zauważył, że jednostki te wykazują szczególne zapotrzebowanie na poszukiwanie czynności lub działań o dużym ładunku stymulacyjnym przy jednoczesnym braku lęku.

Samokontrola jest bardzo ważnym czynnikiem umożliwiającym zrozumienie różnic indywidualnych w zakresie przemocy. Konstrukty ten odnosi się do wewnętrznych hamulców, które powinny przeciwdziałać wyzwaniu skłonności do agresywnych reakcji. Badania dotyczące sprawców przemocy domowej wykazują, że większość osób napastujących partnera słabo kontroluje złość i agresję [3, 9, 34, 35, 37, 45]. Często mają oni na swoim koncie zatargi z policją i wyroki sądowe z powodu zachowań agresywnych, przejawiają skłonność do eskalowania konfliktów, wyzwalań agresywnych reakcji oraz reagowania agresją i przemocą na prowokacje innych [51, 52].

W uwarunkowaniu aktów krzywdzenia zwraca się także uwagę na zaburzenia osobowości sprawców, głównie z powodu ich mniejszej zdolności do kontrolowania wrogich uczuć i agresywnych impulsów. O. Barnett i in. [2], L. Bennett i O. Williams [4], B. Krahe [43], V. Wiehe [69] wykazali, iż osoby krzywdzące swoje partnerki charakteryzują się niskim poczuciem własnej wartości, słabą kontrolą zachowania, impulsywnością, patologiczną zazdrością oraz antyspołecznymi zaburzeniami osobowości. Sugeruje się również, że sprawcy przemocy nadużywają alkoholu [9, 15, 55], doświadczyli przemocy w przeszłości [9, 10, 19, 26, 27, 31, 35, 57, 66, 67], poddawani byli rygorystycznemu wychowaniu, doznali emocjonalnego odrzucenia [58, 69] lub przejawiają niewłaściwe sposoby reagowania na stres [58].

Bezskuteczność prób wyjaśniania przemocy w rodzinie na podstawie jednego czynnika, którym jest np. cecha osobowości jednostki, najczęściej o charakterze psychopatologicznym, dziedziczenie wzoru przemocy z rodziny pochodzenia, status socjoekonomiczny, status zawodo-

wy sprawcy lub ofiary, doprowadziła do stworzenia modeli integracyjnych skupionych na interakcji między wieloma różnymi czynnikami. Wśród tych modeli istnieje poznawczo-behawioralny model wydarzenia krytycznego – adaptowany i zmodyfikowany przez N. Frude [25] i C. R. Hollina [33], model psychospołeczny R. Gellesa [28], wieloczynnikowy model przemocy w rodzinie K. Browne [8] oraz psychologiczno-społeczny model przemocy w rodzinie D. Duttona [17]. Modele integracyjne łączą elementy socjologicznego i psychologicznego podejścia do tego zjawiska. Sugerują, że określone czynniki stresowe i negatywne wpływy środowiska mogą predysponować jednostkę o pewnych cechach osobowości do stosowania przemocy. Przemoc pojawia się w obecności określonych katalizatorów, np. kłótni małżeńskiej lub nieposłuszeństwa dziecka.

Podjęmując próbę wyjaśnienia uwarunkowań powstania przemocy w rodzinie, stworzono model określający hipotetyczne zależności pomiędzy zmiennymi, który będzie można zweryfikować za pomocą analizy ścieżek. Model został skonstruowany na podstawie literatury przedmiotu oraz w oparciu o model diagnozy procesów motywacji czynów przestępczych według J. K. Gierowskiego [29, s. 181–182]. W modelu stworzonym na potrzeby niniejszego opracowania, a wyjaśniającym mechanizm przemocy, zwraca się uwagę na cechy osobowości agresora i warunki jego socjalizacji – doświadczenie przemocy w rodzinie, sytuację, w której dochodzi do przemocy (przewlekłe sytuacje trudne) oraz ocenę sytuacji dokonaną przez sprawcę, a także na jego strategię radzenia sobie podejmowane w określonej sytuacji. Uwzględniono następujące zmienne egzogeniczne (wyjaśniające): wybrane cechy osobowości sprawców przemocy (iloraz inteligencji, poczucie kontroli, samoakceptacja, agresywność, wrogość), cechy temperamentu (reaktywność emocjonalna, aktywność) oraz doświadczenie przemocy w rodzinie pochodzenia. Zmienne endogeniczne (wyjaśniane) to przemoc fizyczna i przemoc psychiczna, natomiast za zmienne pośredniczące uznano sytuację trudną, poznawczą ocenę sytuacji trudnej oraz strategię radzenia sobie z sytuacjami trudnymi.

Postawiono następujące pytanie: jakie czynniki warunkują stosowanie przez sprawcę przemocy w rodzinie i które z nich mają istotny wpływ na wystąpienie aktów przemocy, a które nie mają żadnego znaczenia? Oczekiwano, że niektóre cechy osobowości i temperamentu, takie jak agresywność, wrogość, reaktywność emocjonalna i poczucie kontroli będą miały wpływ na zachowanie sprawców przemocy, spodziewano się także wzajemnego wpływu cech osobowości na sytuację i jej percepcję oraz na strategię radzenia sobie. Z uwagi jednak na brak doniesień empirycznych określających zależność zachowań agresywnych od oceny poznawczej sytuacji trudnej, brak badań nad stosowaniem przez sprawców przemocy w rodzinie określonych strategii radzenia sobie ze stresem

oraz ze względu na brak danych empirycznych dotyczących wpływu oceny poznawczej sytuacji na wybór strategii radzenia sobie przez sprawców przemocy, trudno było wysnuć przypuszczenia pozwalające na postawienie hipotez. W celu odpowiedzi na zadane pytanie, posłużono się analizą ścieżek (obliczenia przeprowadzono za pomocą programu AMOS 4.0.).

2. Organizacja badań i metody badawcze

Badaniami objęto 325 mężczyzn, wobec których wszczęto postępowanie z art. 207 § 1, 2 lub skazanych z art. 207 § 1, 2 za znęcanie się nad członkami swojej rodziny. Ofiarami przemocy były przede wszystkim żony (64,9%), a w dalszej kolejności dzieci (28,9%), rodzice ofiary (4,0%) i rodzice sprawcy (2,2%). Średnia wieku badanych wynosiła 41 lat i 3 miesiące. Niemal połowa badanych (49,1%) posiadała wykształcenie zawodowe o różnym profilu, a najczęściej wykonywane zawody to pracownik budowlany, kierowca, górnik i ślusarz. 28,8% badanych posiadało wykształcenie średnie techniczne lub ogólnokształcące, a 4,5% sprawców wyższe. Sytuację zawodową badanych można określić jako dobrą, 74,4% sprawców przemocy to osoby pracujące, sytuacja zawodowa pozostałych 25,6% była trudna, spowodowana długotrwałym bezrobociem lub utrzymywaniem się z niewielkiej renty czy emerytury. Sprawcy przemocy pozostawali w związku małżeńskim przeciętnie piętnaście lat.

W badaniach wykorzystano następujące metody: wywiad skategoryzowany, Skalę Agresji (SABD) A. H. Busa i A. Durkee, Kwestionariusz do Pomiaru Poczucia Kontroli (Delta) R. L. Drwala, Skalę Samoakceptacji E. M. Bergera, Skalę Inteligencji dla Dorosłych D. Wechslera (WAIS-R), Formalną Charakterystykę Zachowania – Kwestionariusz Temperamentu (FCZ-KT) B. Zawadzkiego i J. Strelaua, Kwestionariusz Oceny Sytuacji (KOS) K. Wrześniewskiego, A. Jakubowskiej-Wineckiej i D. Włodarczyk, Kwestionariusz Zachowania, Wersja WCQ S. Folkman i R. Lazarusa oraz Przewodnik po Aktach Sądowych. Przewodnik obejmował następujące kategorie: dane demograficzne sprawcy (płeć, wiek, stan cywilny, wykształcenie, zawód, status zawodowy, miejsce pracy), dane dotyczące sytuacji małżeńskiej sprawcy (zeznania ofiary, wyjaśnienia sprawcy), dane penologiczne sprawcy (poprzednia karalność, z jakiego artykułu, orzeczony środek karny), charakterystykę kryminalistyczną przestępstwa przemocy w rodzinie (formy przemocy, częstotliwość aktów, pora popełnienia, dokonywanie aktów pod wpływem alkoholu, „na trzeźwo”, miejsce dokonywania przemocy, interwencje policji), charakterystykę psychologiczną sprawcy uzyskaną na podstawie opinii biegłych (zaburzenia osobowości sprawców, zaburzenia psychotyczne, uszkodzenia struktur mózgowych)

oraz postanowienie sądu w sprawie o znęcanie się nad członkami rodziny. Przewodnik po aktach sądowych miał na celu po pierwsze, weryfikację danych zebranych od osób badanych w oparciu o materiał dowodowy zebrany w sprawie, po drugie – wykorzystanie dodatkowych danych zawartych w aktach, np. w opiniach psychologicznych biegłych, dokumentacji lekarskiej czy obdukcji medycznej ofiary.

Pozycje kwestionariusza WCQ poddano analizie czynnikowej (metoda wyodrębniania czynnika – osi głównych; metoda rotacji – varimax). Na podstawie wykresu osypiska i procentu wyjaśnionej wariancji wyodrębniono ostatecznie trzy czynniki. Ich interpretacja pozwoliła wydzielić następujące podskale: „Rozwiązywanie problemu z wykorzystaniem wsparcia innych”, „Ucieczka/unikanie”, „Minimalizowanie problemu z myśleniem życzeniowym”. Rzetelność utworzonych skal wynosiła odpowiednio: 0,968, 0,971 i 0,894.

Pomiar wskaźnika przemocy fizycznej i psychicznej okazał się trudny. Wynika to przede wszystkim z definicji zjawiska przemocy opartej na trzech podstawowych kryteriach: zachowaniu sprawcy (działanie), intencji i bezpośrednich lub długofalowych skutkach działań przemocowych. Z wymienionych komponentów intencja jest najtrudniejsza do obiektywnego zbadania i prawnego udowodnienia, ponieważ nie zawsze jest jasna nawet dla samego sprawcy przemocy. Podobne rozumowanie dotyczy skutków przemocy. Rzadko bierze się pod uwagę w scharakteryzowaniu skutków przemocy takie czynniki, jak intensywność przemocy czy czas jej trwania. Trudności związane z określeniem intencji czy skutków przemocy powodują, że badacze przemocy koncentrują się na konkretnych agresywnych zachowaniach sprawców, takich jak kopanie, bicie, popychanie, grożenie, poniżanie i ośmieszanie [9, 32, 60]. Ponieważ przemoc definiuje się jako formę zachowania społecznego, dlatego też badacze stosują strategie pomiaru będące źródłem informacji na poziomie behawioralnym. Wskaźnikiem stosowania przemocy fizycznej i psychicznej jest najczęściej indeks zsumowanych form przemocy stosowanych przez sprawcę wobec ofiary. W badaniach własnych podjęto próbę utworzenia na podstawie stosowanych form przemocy fizycznej i psychicznej wskaźnika o charakterze ilościowym, który oddawałby natężenie przemocy. Formy przemocy fizycznej i psychicznej były odnotowywane w aktach sądowych w sprawach o znęcanie się nad członkami rodziny. Do analizy akt sprawy przygotowano Przewodnik po Aktach Sądowych, w którym uwzględniono dwie kategorie: formy znęcania się fizycznego i formy znęcania się psychicznego nad małżonką. Każda forma była zapisywana w Przewodniku.

Po wstępnej analizie utworzenie na podstawie stosowanych form przemocy fizycznej i psychicznej wskaźnika o charakterze ilościowym okazało się trudne z uwagi na bardzo prosty (dychotomiczny) podział form prze-

mocy; analiza czynnikowa nie dała wyraźnych rezultatów nadających się do interpretacji. Posłużono się więc metodą oceny przez sędziów kompetentnych w celu ustalenia wagi danej formy przemocy. W tym celu stworzono arkusz oceny każdej formy przemocy, na którym kompetentny sędzia szacował brutalność formy przemocy na skali pięciostopniowej od „brak przemocy” do „bardzo wysoki stopień brutalności”. Ogółem brutalność form przemocy oceniało 8 sędziów. Uzyskano następujące wskaźniki zgodności (W-Kendalla): 0,846 dla wszystkich form łącznie, 0,793 dla przemocy fizycznej i 0,916 dla przemocy psychicznej. Średnie rangi uzyskane w tej procedurze posłużyły do zbudowania wskaźnika przemocy fizycznej i wskaźnika przemocy psychicznej.

3. Wyniki badań

Model ścieżek w ramach analizy eksploracyjnej został utworzony na podstawie wskaźników modyfikacji i zredukowany o ścieżki nieistotne na poziomie $p < 0,05$. Z rokowania wysokich wskaźników dobroci dopasowania modelu można wnioskować, że model dobrze reprezentuje macierz korelacji, u podstaw której leżą dane empiryczne. Wszystkie wskaźniki dla całej grupy 325 sprawców przemocy, takie jak χ^2 , *AGFI*, *GFI* i *RMSEA* dowodzą dobrego dopasowania modelu do danych empirycznych (wskaźnik χ^2 był na dobrym poziomie, *AGFI* i *GFI* były umiarkowanie wysokie na akceptowalnym poziomie, wskaźnik *RMSEA* nie przekroczył wartości 0,05).

Dalej w pierwszej kolejności przedstawione zostaną czynniki mające istotne znaczenie w uwarunkowaniu aktów przemocy fizycznej, następnie czynniki wpływające na powstawanie aktów przemocy psychicznej. Na początku analizy będą przedstawiane zmienne istotnie i bezpośrednio działające na zmienną wyjaśnianą, następnie zmienne pośredniczące w powstawaniu aktów przemocy.

Analizując przedstawione na rycinie 1 ścieżki, a także dane zamieszczone tabeli I, można dostrzec, że na powstawanie aktów przemocy fizycznej najsilniejszy wpływ mają zmienne: agresywność (0,522) poczucie umiejscowienia kontroli (0,431), następnie ocena sytuacji trudnej jako krzywdy/straty (0,261) oraz wrogość (0,239). Okazało się także, że przemoc psychiczna ma bezpośredni przyczynowy wpływ na występowanie przemocy fizycznej (0,412).

Bezpośredni wpływ na powstawanie aktów przemocy fizycznej w całej grupie sprawców mają takie cechy osobowościowe, jak: agresywność (0,522) wrogość (0,239), ocena sytuacji jako krzywdy/straty (0,261) oraz umiejscowienie poczucia kontroli (0,358). Poczucie kontroli wpływa na przemoc fizyczną także pośrednio (0,072) poprzez ocenę sytuacji jako krzywdy/straty. Jednakże wpływ pośredni poczucia kontroli jest niewielki, dlatego też całkowity efekt wpływu tej zmiennej na przemoc fi-

zyczną można przypisać przede wszystkim znaczącemu efektowi bezpośredniemu. Na podstawie analizy efektów przyczynowych zauważono, że zmienna agresywność jest najbardziej istotną zmienną w modelu powstawania przemocy fizycznej i psychicznej w rodzinie.

Zmienne osobowościowe: agresywność (0,522) i wrogość (0,239) oddziałują bezpośrednio na powstawanie aktów przemocy. Oznacza to, że im wyższy jest poziom agresywności i wrogości jako cechy osobowości sprawców przemocy, tym bardziej wzrasta ich gotowość do dokonania aktów przemocy. Można zasugerować, że agresywność to nie tylko skłonność sprawców przemocy do częstego reagowania agresją („nawyk atakowania”), ale wraz z wrogością pełni rolę określonego mechanizmu regulacyjnego, który związany jest z zagrożeniem obrazu własnego „ja” i poczucia własnej wartości sprawców przemocy. Im bardziej zagrożony jest obraz sprawcy jako jednostki silnej, mocnej i ważnej w strukturze rodziny, tym częściej dochodzi do stosowania aktów przemocy jako narzędzia samopotwierdzenia i zwiększania siły własnego „ja”. W strukturze motywacji sprawców przemocy dążenie do napastliwych lub agresywnych zachowań jest prawdopodobnie ułokowane centralnie i bardziej niż inne motywacje organizuje ich zachowanie. Poczucie własnej wartości sprawcy zależy często od jego zdolności wymuszania na partnerce uległości i postawy podporządkowania. R. E. Dobash i R. P. Dobash [14, 15] oraz Dutton [19] stwierdzili, że przemoc wobec partnerki pojawia się zawsze w momencie, w którym kobieta była postrzegana przez sprawcę jako osoba przeciwstawiająca się ustalonym symbiotycznym więzom i swoim zachowaniem zagrażała męskiemu autorytetowi. Zdaniem D. Duttona [19] i N. Jacobson [38], przemoc fizyczna i psychiczna służy całkowitemu zniszczeniu poczucia własnej wartości partnerki w celu podbudowania samooceny sprawcy.

Dotychczasowe badania sprawców przemocy dowiodły, że są to osoby agresywne, odznaczające się stałością powtarzalnych wzorów zachowania. Mają oni poczucie zagrożenia ze strony otoczenia; nie są w stanie modulować własnych reakcji, często zbyt silnych i nieadekwatnych do bodźca [3, 35, 45, 64, 69, 71]. Z kolei poczucie umiejscowienia kontroli wpływa przyczynowo na powstawanie aktów przemocy fizycznej dwiema drogami: bezpośrednio (0,358) oraz pośrednio (0,072) poprzez ocenianie sytuacji trudnych jako krzywdy/straty, co w konsekwencji skutkuje przemocą fizyczną. Jak wspomniano powyżej, ze względu na niski poziom tej zmiennej całkowity efekt przyczynowy należy przypisać znaczącemu efektowi bezpośredniemu zmiennej poczucia umiejscowienia kontroli. Bezpośredni związek pomiędzy poczuciem sprawowania kontroli a przemocą fizyczną oznacza, że im silniejsze jest zewnętrzne poczucie kontroli u sprawców, które jest odbiciem ich przekonania o nieprzewidywalności zdarzeń w otoczeniu i niemożności wpływu na nie, tym mniejsza jest ich motywacja do kon-

struktywnego rozwiązywania konfliktów i poszukiwania pomocy. Chęć usunięcia źródła niepokoju skłania ich także do stosowania przemocy fizycznej (karania ofiary), która pozwala zachować sprawcom poczucie własnej wartości dzięki nieprzyjmowaniu, a nawet zaprzeczaniu odpowiedzialności za takie zachowanie. Poczucie badanych, że nie mogą kontrolować sytuacji, w których się znaleźli, bo z różnych przyczyn nie zależą one od ich działań, sprzyja występowaniu aktów przemocy. Informacje zapowiadające możliwość utraty kontroli nad otoczeniem są odbierane jako zagrożenie dla „ja”. Ten rodzaj rozbieżności informacyjnej zdaniem A. Jakubika [39] wywołuje podobne napięcie emocjonalno-motywacyjne jak w przypadku, gdy jednostka traci kontrolę, co jest przejawem małej efektywności regulacyjnych funkcji struktur „ja”. Regulacyjna dysfunkcja struktury „ja” sprawców przemocy może więc przejawiać się przede wszystkim w dążeniu do kontroli nad otoczeniem i partnerką, przejawiając się w działaniach nacechowanych przemocą. Ich zasadniczym celem jest zdobywanie informacji potwierdzających poczucie kontroli, a pośrednio także poczucie tożsamości i własnej wartości.

Zmienną, której bezpośredni wpływ na przemoc fizyczną jest wyraźnie zauważalny, jest dokonywanie przez sprawców przemocy oceny sytuacji trudnych w kategorii krzywdy/straty (0,261). Zmienna ta oznacza, że im bardziej sytuacja trudna oceniana jest przez sprawców przemocy jako krzywdząca, niesprawiedliwa, powodująca straty, tym bardziej wzrasta ich gotowość do stosowania aktów przemocy jako sposobu poradzenia sobie z nią i odciążenia emocji. Ocena sytuacji trudnej jako krzywdzącej, niesprawiedliwej, jako niosącej straty, jest związana z takimi jej cechami, jak kontrolowalność i przewidywalność jej przebiegu. Brak kontroli nad sytuacją oraz nieumiejętność zidentyfikowania jej przebiegu wiąże się z oceną sytuacji jako krzywdy, zagrożenia, odbierającej poczucia bezpieczeństwa i dostarczającej silnych negatywnych emocji, które w sytuacji braku umiejętności adekwatnego radzenia sobie prowadzą w konsekwencji do ich usunięcia poprzez akty przemocy fizycznej. Dla sprawców przemocy kontrolowanie i przewidywanie sytuacji sprzyja zdobywaniu władzy poprzez dominację nad członkami rodziny lub partnerką.

Zachowanie agresywne może być analizowane w kategoriach funkcjonalnych jako powstające z chęci osiągnięcia tzw. zgodności poznawczej, podwyższenia zaniżonej samooceny czy też jako akt służący potwierdzeniu percepcji sytuacji przez sprawcę [5, 6, 23, 54]. Badani z jednej strony pragną i potrzebują bliskości, symbiotycznej relacji zależności, z drugiej potrzeby niezależności; lękają się też utraty kontroli nad partnerką. W sytuacji konfliktu odwołują się do wzmocnień zewnętrznych – kar i nagród. Wynika to między innymi z ich nieadekwatnego poczucia własnej wartości oraz emo-

cjonalnych problemów, z którymi nie potrafią sobie poradzić.

Wyniki analizy ścieżek wskazały na bezpośredni wpływ występowania przemocy psychicznej na częstotliwość występowania przemocy fizycznej. Prawdopodobnie jest to związane ze stanem awersyjnego pobudzenia (drażliwe podniecenie, napięcie, wściekłość), który występuje na etapie narastania przemocy i wyzwala nawykowe formy przemocy psychicznej: tyrady, oskarżenia i groźby przemocy fizycznej. Kiedy stan awersyjnego pobudzenia nasila się (sprawca staje się coraz bardziej pobudzony emocjonalnie, osiągając stan wściekłości), dochodzi do zawężenia pola świadomości; hamulce społeczne słabną i następuje atak agresji fizycznej. Zdaniem D. G. Duttona [19] agresja fizyczna rozładowuje nagromadzone napięcie i wściekłość szybciej i skuteczniej niż przemoc psychiczna.

Jeżeli weźmiemy pod uwagę zmienne działające na przemoc psychiczną, to najsilniejszym całkowitym efektem przyczynowym charakteryzuje się wpływ agresywności (0,298), strategii rozwiązywania problemów z wykorzystaniem wsparcia innych (–0,249) oraz iloraz inteligencji (–0,124). Zmienne bezpośrednio wpływającymi na powstawanie aktów przemocy fizycznej są: agresywność (0,298) oraz nieumiejętność stosowania w sytuacjach trudnych strategii rozwiązywania problemów z wykorzystaniem wsparcia innych (–0,249). Wpływ ilorazu inteligencji realizuje się pośrednio (–0,124) poprzez strategię rozwiązywania problemów z wykorzystaniem wsparcia innych. Wynik wskazujący, że agresywność jest zmienną warunkującą przemoc fizyczną i psychiczną, nie jest zaskoczeniem, gdyż jako cecha osobowości agresywność charakteryzuje się stałością. Można założyć, że im wyższy poziom agresywności sprawców przemocy, tym większa ich gotowość do stosowania aktów przemocy psychicznej.

Drugą zmienną istotnie wpływającą na występowanie przemocy psychicznej jest nieumiejętność podejmowania przez sprawców w sytuacji trudnej konkretnych działań mogących pomóc w rozwiązaniu problemu; nie korzystają oni także z rzeczowej pomocy specjalistów. Nawarstwianie się emocji negatywnych w wyniku braku zmiany sytuacji doprowadza do usuwania czynnika stresowego poprzez stosowanie przemocy psychicznej w formie napaści słownych. Próbuując wyjaśnić zarysowany tu mechanizm wpływów, można dostrzec zmienną pośredniczącą, ważną dla powstawania aktów przemocy, jaką jest iloraz inteligencji. Nie jest to wpływ bardzo silny, ale istotny. Prawdopodobnie niski iloraz inteligencji sprawców przemocy (–0,124) sprawia, że nie potrafią oni korzystać w sytuacji trudnej ze strategii racjonalnego rozwiązywania problemów z wykorzystywaniem wsparcia innych, a w tym pomocy specjalistów (–0,249). W konsekwencji przy nierozwiązanych problemach i coraz sil-

niejszych emocjach wpływa to na występowanie przemocy psychicznej.

Zauważyć należy, że wśród uwarunkowań przemocy psychicznej brak jest wpływu takich zmiennych, jak ocena sytuacji trudnych oraz doświadczenie bycia ofiarą przemocy w dzieciństwie.

4. Podsumowanie

Wyniki dotyczące mechanizmu uwarunkowania przemocy fizycznej w relacjach rodzinnych wskazują, że najsilniejszy, bezpośredni efekt przyczynowy mają takie zmienne osobowościowe, jak agresywność, zewnętrzne poczucie kontroli, wrogość oraz ocena sytuacji trudnej jako krzywdy/straty. Poczucie kontroli wpływa także pośrednio na przemoc fizyczną poprzez ocenę sytuacji trudnych jako krzywdy/straty, jednak ze względu na niski poziom tej zmiennej całkowity efekt przyczynowy należy przypisać znaczącemu efektowi bezpośredniemu umiejscowienia kontroli.

Uzyskane wyniki potwierdziły zgodne z modelem badawczym założenie, że istnieją wybrane cechy osobowości, które mają istotne znaczenie w warunkowaniu przemocy fizycznej w rodzinie. Wskazały także, że istotną rolę w uwarunkowaniu powstawania przemocy pełni dokonywanie przez sprawców określonej oceny poznawczej sytuacji trudnych, czyli sposób interpretacji sytuacji. Natomiast takie zmienne temperamentalne, jak reaktywność emocjonalna i aktywność, nie mają wpływu na akty przemocy, jedynie na sposoby radzenia sobie z sytuacją trudną przez sprawców.

Agresywność traktowana jako cecha osobowości, jak i jej podstawowy mechanizm regulacyjny oraz wrogość określana jako stała orientacja życiowa, postawa oparta na systemie przekonań i wartości, niezależna od doznań pobudzenia afektywnego, są mechanizmami regulacyjnymi służącymi redukcji napięć, odbudowaniu lub podtrzymywaniu obrazu własnego „ja”, uzyskaniu pozytywnej stymulacji i poczucia kontroli. Poczucie kontroli jest konstruktem odnoszącym się do wewnętrznych hamulców, które powinny przeciwdziałać wyzwaniu skłonności do agresywnego zachowania. U sprawców przemocy zauważa się zewnętrzne poczucie kontroli, czyli przekonanie, że na zdarzenia życiowe mają wpływ czynniki zewnętrzne, a nie własne zachowanie, że zdarzenia te nie toczą się regularnie i nie można przewidzieć ich przebiegu. Powoduje to, że sprawcy przemocy, po pierwsze, nie potrafią wystarczająco wcześniej uruchomić technik samokontroli i nie radzą sobie ze stresem oraz przeciążeniami, mają problemy z redukcją napięć emocjonalno-motywacyjnych; po drugie, spostrzegają wyniki swoich zachowań jako pozostające poza własną kontrolą i nie wierzą w możliwość wpływania na bieg wydarzeń; po trzecie, winą za swoje postępowanie obarczają in-

nych, nie przyjmując odpowiedzialności za swoje destrukcyjne zachowanie.

Agresywność jest także jedynym czynnikiem bezpośrednio działającym na powstawanie aktów przemocy. Czynnikiem pośrednim jest nieumiejętność korzystania ze strategii rozwiązywania problemów przy wsparciu innych osób.

Z analiz ścieżek wynika, że najsilniejszy całkowity efekt przyczynowy dla zmiennej przemoc psychiczna mają zmienne: agresywność, następnie nieumiejętność korzystania i stosowania strategii rozwiązywania problemów z wykorzystaniem wsparcia innych oraz niski iloraz inteligencji. Zmiennymi bezpośrednio wpływającymi na powstawanie aktów przemocy psychicznej są: nieumiejętność stosowania w sytuacjach trudnych strategii rozwiązywania problemów z wykorzystaniem wsparcia innych oraz agresywność. Agresywność jest zmienną warunkującą przemoc fizyczną i psychiczną. U sprawców przemocy ma postać pewnej gotowości do reagowania agresją i pomimo zmienności warunków sytuacyjnych oznacza się stałością występowania. Można więc zasugerować, że im wyższy poziom agresywności sprawców przemocy, tym większa ich gotowość do stosowania przemocy psychicznej.

Wpływ poziomu inteligencji realizuje się pośrednio poprzez strategię rozwiązywania problemów z wykorzystaniem wsparcia innych. Sprawcy przemocy o niskim poziomie inteligencji nie potrafią w sytuacjach trudnych, wymagających konkretnych działań, skupić się na rozwiązywaniu problemów lub gdy nie radzą sobie sami z ich rozwiązaniem, skorzystać z pomocy specjalistów, a narastająca złość doprowadza w konsekwencji do wystąpienia przemocy psychicznej.

Zarówno z teoretycznego, jak i praktycznego punktu widzenia, niezwykle ważne jest poznanie, które ze zmiennych mają status predyktorów warunkujących przemoc fizyczną i psychiczną w rodzinie. Niemniej jednak istotna wydaje się wiedza, które zmienne nie mają takiego statusu. I tak nie stwierdzono powiązania pomiędzy doświadczeniem w rodzinie pochodzenia aktów przemocy a stosowaniem przemocy w rodzinie prokreacyjnej, także pomiędzy reaktywnością emocjonalną sprawców a dokonywaniem aktów przemocy fizycznej. Są to dwie zmienne w literaturze tematu często analizowane pod kątem ich wpływu na powstawanie aktów przemocy. Wydaje się, że nadużycia popełniane wobec sprawców przemocy w dzieciństwie zarówno o charakterze fizycznym, jak i psychicznym, nie mają bezpośredniego wpływu na przemoc, mogą jednak trwale odbić się na rozwoju ich osobowości, szczególnie na poczuciu własnej wartości, braku samokontroli i nieumiejętności radzenia sobie z emocjami. J. Bowlby [7] twierdzi, że zachowanie rodziców, ich przystępność emocjonalna, wrażliwość, gotowość do reagowania i akceptacji, pozwala dziecku na tworzenie obrazu siebie jako jednostki wartościowej lub nie, tworzy

„roboczy” model „ja”, który wpływa na formowanie się osobowości człowieka, w szczególności na poczucie własnej autonomii i zdolności utrzymywania relacji społecznych z innymi. Wpływ doświadczania przemocy jest więc pośredni poprzez kształtowanie struktury „ja” osobowości sprawców przemocy. Doświadczenia związane z przemocą są swoiste dla każdej osoby, a sposób reagowania zależy od jej wewnętrznej odporności i stosunku do życia. Z tego powodu zakres długoterminowych następstw może być bardzo szeroki, w tym także obejmować stosowanie przemocy w przyszłości w bliskich relacjach rodzinnych. Badania B. A. Klintonberga, S. Langa, J. Freidenfelt, P. O. Alm [41] prowadzone na grupie 285 mężczyzn, dotyczące istnienia związku między byciem ofiarą przemocy w dzieciństwie a późniejszymi przejawami wzorów zachowań agresywnych u dorosłych dowiodły, że wiktyfikacja dzieci sama w sobie prawdopodobnie nie prowadzi do aktów przemocy, ale jest z nią skojarzona. U niektórych dzieci poddanych wiktyfikacji nigdy w ciągu całego ich życia nie dojdzie do popełnienia przez nich przestępstw z użyciem przemocy. Jednak dzieci z tzw. grupy ryzyka, które obok doznania przemocy w rodzinie charakteryzują się nadpobudliwością i niedostateczną zdolnością kontroli impulsów, mogą mieć w przyszłości trudności w interakcjach ze środowiskiem, w szczególności z nawiązywaniem bardziej stabilnych, bliskich związków. Podobne wnioski wynikają z badań Spatz-Widom [56] oraz Stouthamer, Loeber, Loeber, Homis i Wei [59]. Chociaż badacze ci stwierdzili, że różne formy maltretowania dzieci stanowią czynniki ryzyka, to jednak większość z nich nie wykazuje w dorosłości zaburzeń psychospołecznych. Powody tych różnic są nieznanne, w opinii autorów związek pomiędzy wiktyfikacją a przemocą w życiu dorosłym moderowany jest przez dodatkowe, inne czynniki psychospołeczne, takie jak wadliwa socjalizacja, alkoholizm rodziców, sytuacje trudne, a także przez podatność genetyczną. Z uzyskanych danych wynika, że nie ma prostych i jednoznacznych zależności pomiędzy doświadczaniem przemocy w dzieciństwie a jej stosowaniem w życiu dorosłym, temat ten wymaga jednak dalszych badań. Jak dotąd nie określono jasnych implikacji tych prawidłowości, mogących służyć zapobieganiu przemocy w rodzinie.

Należało także oczekiwać, że wysoka reaktywność emocjonalna traktowana jako stała tendencja do reagowania na bodźce i sytuacje z określoną mocą jest zmienną mającą znaczenie w powstawaniu przemocy fizycznej. Okazało się, że nie ma ona bezpośredniego wpływu na przemoc fizyczną. Być może jest to spowodowane procesem, na który zwrócił uwagę A. Eliaz [21], T. Klonowicz [42] i J. Strelau [62, 63], zgodnie z którym mechanizmy fizjologiczne leżące u podstaw reaktywności mogą w procesie stymulacji ulec zmianie w taki sposób, że ich funkcjonowanie dostosowuje się do stopnia zaspokojenia potrzeby stymulacji podmiotu, co w konsek-

wencji prowadzi do zmiany poziomu reaktywności. U sprawców przemocy pod wpływem przewlekłej sytuacji trudnej (przeciążenia) prawdopodobnie dochodzi do desensytyzacji, czyli obniżenia progu wrażliwości powodującego tłumienie stymulacji. Ten proces przystosowawczy należy traktować jako zmianę funkcjonalną. Zdaniem A. Eliasza [21] „aktywna” regulacja stymulacji na poziomie mechanizmów fizjologicznej reaktywności oparta na ujemnym sprzężeniu zwrotnym może ulec załamaniu, gdy stopień rozbieżności między stymulacją pożądaną a rzeczywistą jest wysoki i trwa zbyt długo [39]. Zaburzenie funkcjonowania mechanizmów fizjologicznych prowadzi wtedy do przekształcenia ujemnego sprzężenia zwrotnego w dodatnie i powstania tzw. biernej stymulacji, a podwyższenie progu wrażliwości zostaje zastąpione jego obniżeniem. Przy długo utrzymującej się biernej stymulacji może dojść do zmian strukturalnych w fizjologicznym mechanizmie temperamentu, czyli zmianie cechy reaktywności. Tego rodzaju zmiany strukturalne w mechanizmie fizjologicznym reaktywności uruchamiają prawdopodobnie u sprawców przemocy określone mechanizmy samoregulacyjne, co umożliwia im w miarę prawidłową regulację stymulacji. Jak twierdzi J. Jakubik [39] i J. Strelau [66], charakterystyka tego typu zachowań regulacyjnych wymaga odpowiednich badań weryfikacyjnych, bowiem optymalny poziom stymulacji i aktywacji zależy także od wieku, uczenia się, natężenia stymulacji, a nie tylko od czynników temperamentalnych.

Uzyskane rezultaty badań można uznać za ważne, z teoretycznego punktu widzenia stanowią bowiem krok naprzód w kierunku zrozumienia mechanizmów warunkujących powstawanie przemocy fizycznej i psychicznej w rodzinie. Niewątpliwie istotne było ustalenie, które ze zmiennych mają status predyktorów silnie wpływających na powstawanie przemocy fizycznej i psychicznej, a które takiego statusu nie mają.